

Душа ріки

Олександр Денисенко

Сашко Самусенко плив по Росі вже третій день. У полудень його роздуте в жовтяно-синій пухир лице обпікало нещадне сонце. Пухир розростався, тіло розкладалось і ще більше просякало річковими запахами. Ріка потроху перетравлювала його.

Але Сашкові було байдуже. Він полюбив сонце за те, що воно гріло його вже ріденький мозок, і в голові, як у казанку, закипали образи і милі теплі спогади. Цієї миті Сашків дух гуляв землею і стояв у рідних за спиною.

Ніч холодила його, і пухир вщухав. Гострий, як жало, місяць розтинав мозок і випускав усе, що накопало, в холодну безконечність. Милі спогади перетворювались на гній, а ніжні образи — на теплий мул ріки.

Та Сашків дух не корився цьому. Йому замало було бути інеєм космосу. Він був іще молодий і бентежний, тому прагнув додому, до рідних і хотів зрозуміти: ЗА ЩО ВБИТО САШКА САМУСЕНКА.

Тоді той, хто зветься Богом, перетворював Сашка на комарика і пускав спільно з туманом на Рось.

На березі злитий з пітьмою стояв Петро Таборський і вдивлявся у мінливу пляму місяця на лискучій шкірі води. Він чекав, чи не промайне раптом тінь — тінь Сашкового тіла. Та мертвяк чіплявся за якогось корча чи западав під слизький камінь і чипів там доти, доки Таборський ішов геть. Так хотів той, хто зветься Богом, бо так було треба.

Сашко знав Петра змалечку. Хати їхні стояли через вулицю. І ходили вони до одного класу. Обидва були задерикуваті й обоє хотіли бути перші. Сказати, що билися — ні. Легше сказати, що били інших. Сім'ї в них були небагаті.

Тільки от у Сашка був дядько, який жив у Києві і шліфував гранітні брили на заводі "Граніт". Він привозив Сашкові гостинчики, різноманітні камінці та кристали — розказував йому, як вони звуться. Сашко записував ті назви, а камінці ховав у коробочки. Були там різні: і порфір, і серпентин, і травертин (вода, що застигла разом із землею, корінцями та листочками), і Сашкові подобалось з ними гратися. Він викладав з них картини, роздивлявся червоні, зелені, золоті, срібні жилки і навчився розрізняти кожен на доторк. У їхньому селі був гранітний кар'єр. Сашко став ходити туди і збирати собі колекцію.

Петра Сашкове захоплення не цікавило, та й решту сільських хлопців так само — каміння ж бо було щокроку? А от коли дядько привіз йому скляну шліфовану кульку — всі Сашкові позаздрили. Та кулька була з суцільного скла, завбільшки з голубине яйце і зсередини ніби світилася. Особливо світилася вона тоді, коли сонячного дня її опускали у воду ріки. Навіть на найбільшій глибині було видно її промінчика, і хлопцям здавалося, що кулька на них дивиться. Якось Петро вихопив у Сашка ту кульку, поклав її на камінника й ударив залізякою. Сашко скрикнув. Кулька розлетілася на частинки,

ніби бризнула, і скляні краплини повільно, мов листочки, опустились на дно. Петро глянув у воду і сказав: "Усе!".

Дядько понапривозив потім тих кульок іще багато, але найпершої Сашкові було особливо шкода.

Комарик сидів на старій груші і слухав, як кричить його матір. Вона кричала так, як голосять за померлим. Хоча ще ніхто не знав, що Сашко помер. Але мати знала. Вона одразу відчула Сашкову смерть. Вона ще зранку після тої ночі, як не стало Сашка, прибігла до сільради і сказала: "Сашко пропав... Звечора покинув свого трактора біля хати і пішов з хлопцями ставити магорича за свого синочка. А зараз ранок і йому на роботу... А його нема... Його ніколи не буде...".

Сашковому синові минав восьмий день. Мамине молоко було гаряче, аж обпалювало ротика. Та й було його лише дві-три пекучі сльозини. Галя, Сашкова дружина, виминала свої розпухлі налиті вогнем груди і стогнала. Груді — хлібини з печі. Груді — розжарені сонцем церковні бані. І свекруха обминала їх, як щось болюче і хворе. Синочок плакав, і Галя годувала його тими розпеченими цеглинами і так само плакала. Але тихо, беззвучно, щоб ніхто не чув і не бачив. Потроху з цицьки текла кров. Потроху вщухав біль. Ще трошки і засинав син.

Тоді Галя лягала з ним поруч і марила. Снилась їй баба Серунка, що жила в центрі села і не виходила останні роки з хати. У неї нікого не було, і люди казали, що баба відьма. Бабу не любили. Та й баба нікого не любила. Погляд мала — дві гострі скалки, і матері ховали дітей од холодних лихих очей. Баба пихата. І бабу здушила жаба. Баба замкнулась у хаті і виходила на світ тільки вночі. Сусіди чули, як скрипить корба. Якось, після сильного снігу, щось гуркнуло. Тривожна луна прокотилась селом. Люди повискакували на вулицю і побачили, що стріха на хаті баби Серунки провалилась, репнула під товщею снігу. З чорного розлому швидко росло в небо біле кучеряве дерево пари чи диму. Найсміливіші забігли всередину. Не хата — пуста. Кутки забиті павутинням. У темряві закапелків важко мовчать планети самоти. Лише дійниця дощенту заповнена молоком стоїть посеред хати. З неї викочується пара.

Галя марила. Вона бачила минуле. Бачила, як вона, ще дитиною, була в тій хаті і встромила в молоко пальця. Галя його облизала. Молоко гаряче. Молоко — вогонь. Він тече їй у шлунок. Палить їй нутрощі. Вивертає назовні. Галя кричить. Галя скиглить і гавкає, як порізаний собака. Планети у закапелках зітхають.

"От дурна Серунка! Напустить даню, а сама вмере і лишить зло напризволяще...". Баба Наталка з другого берега Росі чула, як мучиться Галя. Якби могла встати, то одробила б даню. Та не може, її розбив параліч на городі. Саме в тому місці, де колись ударила блискавка. І з картопляного галузиння як суху покручену ломаку перенесено бабу на білу з півниками піч і там забуто. Може вмере?.. Баба знає, що ні. Ще не заспівав намальований півень. І живе собі далі Божим чи дідьковим духом. Їй з печі видно, як пливе Россю Сашко Самусенко. Тільки ж невільно сказати та й немає кому.

Галя зайшлася знов. Комарик тріпнув крильцями і настав день.

Знову сонце, і знову добре думається Сашковій голові. Набряклі чорні пружки

замість очей бачать дівчаток, які граються на березі і сміються, бачать днища човнів і сплески весел. Повні води вуха чують погуки людей, що шукають його і спересердя матюкаються.

Сашко, проте, не спливе на поверхню і не вдариться об чиєсь весло рукою. Його ноги обплутав кушір, а в потилицю вросло пасмо чорних цупких, як дріт, водоростей. Це чорна рука ріки. Вона прип'яла Сашка до самого дна і тягне донизу. Вона не випустить його. Бо так хоче той, хто зветься Богом.

Свіжий струмінь оповив його тіло. Сашко впізнав Зарічка. Тут у Рось впадає Рогозянка. Тут його хата. На охристій стіні повітки розривається радіоточка. Щось про тризуб і французьку лілею, щось про руську Євангелію і клятви Бурбонів та Валуа. І більше — жодних звуків. Світ оглух. Пощезали тіні. Хижим оловом світиться голий зачерствілий ґрунт, що його витоптали покоління Самусенків. Сьогодні він сліпить очі так, ніби у двір закотилося сонце.

Мати не вийде до Сашка в білій сорочці в ясній, розцяцькованій квітами, хустці. Мати не знає, де він. Вона вже не голосить, бо день. Вона сидить на лаві і розтирає у макітрі мак. Хоче спекти коржа з маком і сливами. Такого, як він їв дитиною.

Ось до хати заходить слідчий. Питає, чи сварився коли-небудь Сашко з Таборським. Мати мовчить, дивиться на Галю. Слідчий питає ще раз. Галя втягує голову в плечі, ніби ховає її, і в хаті стає зовсім тихо. Слідчий (рипнув стільцем): "Таборський весь вечір не виходив з хати. Так сказали Ольга й Іван".

Сашко дослухався. Він став тінню фіранки, що нервово дріботіла на протязі. Це був його уривчастий подих. Душа ніби захлиналась, ніби шукала повітря. І він став бачити те, чого не міг бачити живий.

Сашко знав, що Петро ходив до Ольги, хоч вона й була заміжня. Чоловік її Іван, завжди п'яний і од природи немічний, сторожував уночі на фермі, а вдень, як вип'є, ходив з трояндою селом і співав. За ним завжди бігало двоє собак. Іван називав їх "своїми буярами".

Ольжина хата стояла над греблею, на схилі. Камінник з ріки заповзав валунами майже у двір.

Того вечора співати Сашкові не хотілося. Було вже пізно, а зранку — на роботу. Він встав з-за столу, де сиділи Ольга, Петро та Іван з трояндою, і сказав, що скоро прийде.

Тими валунами спустився до ріки. Чимось вона манила його до себе. Щось у ріці було СОВЕРШЕННЕ. Вона була і добра і горда. Казати "жива" йому не хотілося. Вона була таємнича й водночас відкрита всім. Сашко розумів, що таєничість ту творила вода і її темно-зелений глибокий колір, що будь-якого менту ставав загрозливий, надто ж для злих паскудних людей. Для добрих людей і маленьких Рось завжди була лагідна й весела. Вона ховала дрібний дзенькотливий сміх дітлахів у феєричний сутінок верб і осик, викочувала малі тіла засмаглими боками й білими сідничками на плескаті теплі камінники, лоскотала хвилями і сама, ніби пустувала й бавилася з ними. Сашко згадав дитинство. Його переповнювало тепло. Тихе світло розходилося від нього, бриніло довкола в сутінках ночі і притягало до себе все живе: рибу в ріці, комашню в холодному

повітрі, равликів і слимаків у мокрій траві.

Петро теж устав з-за столу і сказав, що пошукає Сашка. Іван був п'яний і Ользі не терпілося. Вона хтиво подивилася на Петра й хитнула головою, аби швидше вертався.

Вийшовши з хати, Петро одразу помітив світлу Сашкову тінь над рікою. Тихо приступив до Сашка ззаду і спинився. У воді біля Сашкових ніг вирувала риба, кумкали жаби, над його головою у теплому вогкому повітрі гуділи комарі і тріпотіли нічні метелики.

Петро занепокоївся. У грудях раптом стало холодно й порожньо, ніби хтось виссав з грудей середину. Так було й тоді, коли він убив лісника, як той їхав мотоциклом. Петро натягнув між деревами дрота, і голова в небіжчика відскочила сама — мов кавун. Так було і тоді, коли він попроштрикував колгоспним коровам роздуті від мокрої конюшини черева. Корови падали у гній і свистіли, як пробиті колеса. Деяким він розпорював животи, і невдахи сновигали загоном і тягали за собою свої кишки й тельбухи. Півчереда вижило, і йому подарували годинника. Чи рятувати, чи нищити — Петрові було байдуже. Йому приємно було бити. І він знав, що так треба і що від цього добре не лише йому.

Сашків дух повернувся в минуле і став вихором у себе на тімені. Він бачив Петра, бачив його несамопиті перелякані очі, чув його прокляті думки, і від того вихор іще більше згинався і скручувався. Голова Сашка мимохіть сіпнулася. Петро схопив каменюку і вдарив по вихору.

Сашко вмер одразу. Петро деякий час стояв над ним і грівся від того, як маленький витканий з пари чоловічок, а це була Сашкова душа, поволі витягнув з мертвих грудей срібні тонкі, як павутиння, ніжки і пішов на небо. Коли він поминав Петра, то й на нього ступив, а ручкою обперся об його голову.

Петро вернувся до хати. Іван уже спав обличчям на столі. Троянда лежала поруч. Петро сказав Ользі: "Сашка немає... Ніде."

Сашко, слава Богу, побачив усе. Йому було затишно і він не звертав уваги на те, що старий, грубий, як колода, сом гризе йому пальці. Пальці ламаються, мов солома, і повільно пір'їнами спадають на дно ріки. Сашкові приємно. Він дивиться темними пружками замість очей на всіяний пальцями мул і раптом помічає скляну яскраву кульку. Вона всміхається йому. Вона грає, мигтить до нього своїм золотим оком. Сашкові набридло балакати з сомом, який, пережовуючи, згадав свого діда, що колись знав діда Сашкового. Сашко не хоче вертати до людей, що плавають рікою і матюкаються. Пасмо чорних цупких, як дріт, водоростей, що ростуть з його голови, тягне вниз на дно, до променистої кульки. І Сашко пливе — закручується у вир його роздуте тіло, всмоктуються мулом його ноги, заростає кушірем лице. Всі води стікаються до його рота. Все проходить крізь нього: і сом зі своїм дідом, і Сашків дід, і баба Серунка, і баба Наталка, і дружина Галя, і мати, і Петро...

Все живе і все, що померло, пронизує його і переливається в нього. І він потихеньку і сам стає мулом, і потроху перекочується від важких думок, а буває, що збуриться і закрутиться в танці разом із пружною течією річки. І то для нього — найбільше щастя і

велика таємниця.

Лише інколи, про людське око, той, хто зветься Богом, випускає Сашка погуляти. І тоді створений парою чоловічок нахиляється над гарячим з печі маминим коржем з маком та сливами і вдихає в себе його пахощі і силу. А ще, коли чорне небо прошиває повний до краю місяць, маленький комарик моститься на верхній губці немовляти і тягнеться хобітком до рожевого носика. Він слухає легкий дитячий подих. Він дихає разом з сином.